

En kültürlü kaçakçı

ÖZGEN ACAR

İSTANBUL / MÜNİH / NEW YORK — Edip Telli'nin sevenleri az. Adından ürkenleri daha fazladır. Bir telefon notuyla kendisi ile görüşmeye çağrıldığı ve bu iş için Münih'e gideceğini söylediği zaman, Türk Avrupalı ve Amerikalı tanıdıklar yüzüne boş boş baktılar. Öyle bir tablo çizdiler ki New York mafyasının Gambino ailesindeki "Baba Marlon Brando" Edip'in yanında İsa kalırdı.

Münih'in merkezinde ağaçlı, yan yollardan birinin adı Otto Strasse'dir. Bu cadde üzerinde modern, kibar bir işhanı ve tam giriş kapısında hem sokağa, hem işhanının lobisine bakan köşede zevkli döşenmiş bir antika galerisi bulunuyor. Adı Gryfos... Mitolojide, altın madenlerinin bulunduğu dağların eteğinde bunları madencilere karşı koruyan köpek gövdeli ya da aslan gövdeli uzun gagalı bir kuştur Gryfos.

Galerinin sahibi bir gözünde ki kataragımsı bir olaydan ötürü "Kör Edip" diye tanımlanan Edip Telli'dir.

O gün doğum günüydü. Kareli bir ceket giymişti. Acı sinirlenen, tatlı gülen bir insandı. Edip Telli'yi sevenler az, ürkenleri fazlaydı. Herkesin kendisine göre bir nedeni vardı. Bu görüşmeye gitmeden önce Edip Telli hakkında benim önyargım "Antika kaçakçılık sektörünü millileştiren" insandı. Görüşmemde bu kanım daha da pekişti. Eski eser kaçırılacaksa bunu yabancılar değil, Anadolu'lular kaçırılmalı, aracı yabancılar devreden çıkarılmalı ve piyasa fiyatını Türkiye kökenli kişiler oluşturmalydı. Edip, hiç kuşku-

EDİP TELLİ — Kapalıçarşı'nın deyimiyle 'en büyük Edip' unvanını elde etti.

suz şöven bir milliyetçi değildi. Mardinli bir Kürt aileden geliyordu.

2. Dünya Savaşı'nda İstanbul'da başkonsolosluk, daha sonra 1954'te Irak Büyükelçiliği'nden emekli, Rumelihisarı'nda Boğaz'a bakan bir ev yaptırmış olan Amerikalı diplomat Burton Berry Kapalıçarşı hakkında "Geçmişten" diye bir kitap yazmış.

Kitabın 49. sayfasında arkeolojik eser satıcılarının bir numarası olarak Rum Andronikos'tan, ikinci ad olarak Ermeni Nişan Manukyan'dan söz ediyor. Büyükelçi yazara göre Andronikos'un çıkarları Yorgo Zakos, Niko Avgheis ve Petro Hanzoğlu'dur. Daha sonra bu üç kişi patronlarının ölümü üzerine kendi dükkânlarını açacak ve Yorgo Zakos Türkiye ve belki de dünyada bir numara olacaktır.

Yorgo, gelmiş geçmiş kaçakçıların en kültürlüsüdür. Pek çok arkeoloğu cebinden çıkarcak biçimde kendisini yetiştirmiştir. Çok zengin bir kitaplığı vardır. Bizans kurşun mühürle-

ri hakkında yazdığı kitaplar bu dalda hâlâ bir numaralı kitaptır. O zamanlar Zakos'un imzasını atmadığı hiçbir kaçakçılık işi düşünülemezdi. Çelebi bir insandı. 1964'te Türkiye'den kaçtı. İsviçre ve Yunanistan'da yaşadı. 1980'lerin başında Atina'da öldü.

Türkiye, o zamanlar daha sapsizdi. Öyle ki, yabancı antika tüccarları Cenevre, Londra, Paris ve New York'ta ayaklarına kadar mal gelmesini beklemiyorlardı. Bizzat Türkiye'ye kadar gelip mal bağlantısı yapıyorlardı.

Bunlar, John Klejman, Eli Borowsky, K. Welsmann, Robert Hecht, Paul Strauss, Muhammed Yegan gibi isimlerdi. Bunların nasıl çalıştığını Amerikan Büyükelçisi yazar kitabında şöyle anlatıyor:

"1950'lerde İstanbul'da Çarşı'yı sık ziyaret edenlerden biri de Roma'da yaşayan geniş görüşlü bir vatandaşım. Çarşı'dakiler, satacakları önemli bir şeyi olduğunda kendisine haber salarak İstanbul'a çağırırlardı.

Krallık koltuğu
Telli'nin gerçek hedefi Amerika'ydı. Gidemedi. Mutlu bir evlilik yaptı. 1968'de Nihat Kolasin ve iki arkadaşı ile birlikte Burdur'da eski eser kaçakçılığından tutuklandı. Sonra Almanya'ya döndü.

Arkeoloji eğitimi görmesinin yanı sıra güçlü bir gözü, gittikçe genişleyen ve büyüyen bir deneyimi vardı.

Her şeyin ötesinde cesurdu. Bana anlattığı bir hikâyeyi anımsıyorum. Bir keresinde büyük bir bronz heykeli görmek için Anadolu'nun göbeğine yollarca önce bir yolculuk yapmıştı. Kemerine bağlı yüklüce parası dışında üzerinde silah yoktu. İstanbul'dan, bir vilayet merkezine uçakla gitmiş, oradan da anayola 30 km. içeride bir buluşma noktasına gitmek üzere taksi kiralamıştı. Taksiyi göndermiş alaca karanlığa kadar buluşacağı kişiyi beklemişti..."

Yazar, bu Amerikalının adını vermiyor. Ancak bunu anlamak için kahin olmaya gerek yok. Daha önceki yazılarımızda adından sıkça söz ettiğimiz Robert Hecht'ten başkası değildir.

Düşünün o tarihlerde Türkiye'de yabancılar nasıl çalışıyordu? Indiana Jones bunların yanında belki de solda sıfır kalırdı. 1964'te Zakos'un da tayfası ile birlikte ayrılması üzerine Ka-

palıçarşı'da büyük bir liderlik boşluğu doğdu. Bu sırada Türk işçileri Avrupa'ya açılmıştı. İrili ufaklı bazı "perakende" antika işi ile para kazanır olmuşlardı.

Atina - Basel'de yaşayan Zakos, Türkiye'deki tezgâhını Mehmet Müzeci ve Alaattin Gürler gibi isimlerle sürdürüyordu. Bu sırada Kapalıçarşı antikaçılığına daha önce dediğimiz gibi Süryani ve Boşnak gruplar, İzmir'de Trakya ve Girit göçmeni Türkler, bildikleri Yunanca ile sikkeleri ve kitabeleri okuyabildikleri için, hâkim olmaya başlamıştı.

Doğum gününde Münih'teki Gryfos Galerisi'nde eşi Monika oğlu ve iki kızının sabır ve hoşgörüsü ile görüşmemi yaparken sorularımdan biri şöyle oldu:

— Bu işe nasıl başladınız? İlk işiniz ne oldu? Nasıl bir parçaydı?

— 1963'te 25 yaşındaydım. İlk iş, ilk parça diye bir şey yoktu. Tek parça değil, birkaç eserd. Alaattin Gürler getirmişti.

— Siz mi sattınız?

— Bunları alabilmek için sermayeye ihtiyacı vardı. Biz yardım ettik. Şu kadarını söyleyeyim ben Alaattin Gürler'in öğrencisiydim.

Gürler, bir süvari yüzbaşıydı. Kumarbazdı. Oğlu uyusturucudan ölmüştü. Eski eser ticaretine, pırlanta kaçakçılığı ile başlamıştı. Yorgo'nun yakın adamıydı.

Telli'nin gerçek hedefi Amerika'ydı. Gidemedi. Bu arada mutlu bir evlilik yaptı. Türkiye'ye döndü. 1966-69 yılları arasında İstanbul'da yaşadılar.

1968'de Nihat Kolasin ve iki arkadaşı ile birlikte Burdur'da eski eser kaçakçılığından tutuklandı ve daha sonra yeniden Almanya'ya döndü.

1969'da ağabeyi Nizamettin'in öldürülmesi üzerine Telli "krallık koltuğuna" oturdu. Ailesine dönüp ilkesini "silah ve uyuşturucu kaçakçılığına paydos" bu işten pek anlamadığı halde "antikaya devam" olarak açıkladı.

Edip, Nizamettin öldürülmeseydi dahi, kendisine bu alanı zaten çoktan seçmişti. Nitekim, örgütün üyeleri Zakos'u İsviçre'de bir otel odasında kısırtıp, yarıyor ve piyasada artık Edip'in öldüğünü kendisine anlatıyordu. Benzeri bir başka olayla bu durum kendisine bir kez daha kanıtlanıyordu. Zakos, Edip'in ağabeyi Nizamettin'e telefon edip kardeşine karşı yardım isteyecek ve 24 saatten az bir süre ile Nizam devreye girip Edip karşısında Zakos'tan yana çıkacaktı. Yine de Zakos'a mal verenler bu olayın etkisi ile Edip'e daha çok mal getirmeye başladılar.

Strauss ve Borowsky'ye de "Lisan-ı münasiple" ayaklarını bir daha Türkiye'ye atmamalarını bildirildi. Hecht, bu arada İzmir'den İstanbul'a uçakla giderken antik sikkeleri sayarken görüldü. Kendisinin bana Türkçe olarak "bir casus (muhabir demek istiyor) polise bildirmiş" dediği, bu olayda yakalanıyor ve bir süre sonra Türkiye'den sınır dışı ediliyordu.

Edip Telli bundan sonra Kapalıçarşı'nın deyisiyle "En büyük Edip, Edip'ten büyük yok" unvanını elde etti. Yarattığı terör, eşinin işbilir akıllılığı ve Alman disipliniyle Gryfos Galerisi'ni kurdu.

Telli, kendisinden önce Avrupa'ya açılmış Fuat Üzülmüş'e her nedense bir şey demedi. Ne kadar olsa o da Anadolu'lu. Üstelik kendisi gibi Mardinliydi.. Buna karşılık yabancıların Türkiye'ye gelip mal almalarını içine sindiremiyor ve onları terörize ederek kimini taca, kimisini auta atıyordu.

Telli bu iddialara karşılık şöyle konuşuyor:

"İsviçre'de kimseye silah çekmedim. Zakos'u tehdit etmedim. İsmimiz büyük. Altan almıyoruz. O zaman göze batıyoruz. Ne kadar olsa huy bakımından Şarkhiy. Pısrık değiliz. Belki ailenin verdiği bir huy bu.

Türkiye'de şimdiye kadar antika tarihinde kim Interpol'e verildi? Alaattin'den müzecisine kadar kim? Peki niye ben? Benim hakkımda bu mal (Elmalı Definesi) yurtdışına kaçırıldığıma dair delil var mı? Avukat arkadaşlar, 'Gel, iki ay yat çıkarsın' dediler. Niye yatacağımsım?

—Bir söylentiye göre Küçük Fuat'ın ayğını siz kırmışsınız ya da kırdırmışsınız?

— Saçmalık. Güllünç. Kapalıçarşı'da herkes bu olayı bilir. Yanımda hanım olmasaydı, başka türlü konuşurdum. Ama keşke ben kırsaydım.

Edip, Küçük Fuat'ın 75 kadar sikkeyi kendisine ayırmasını, bunu bulabilmek için Münih'ten çıkıp Anadolu'da yolları düşüp Antalya'ya kadar gelmesini ve Amerikalı müşterilere karşı güç durumda kalmasını yedirememiş olmalıydı ki Küçük Fuat'a çok kızılıyordu.

Yarın: Antikanın merkezi